

כוכבים, אסור בהנאה<sup>(337)</sup> משום גזירת יין נסך. ואם נגע בו שרץ, הריהו מטמא טומאת משקין בשיעור רביעית.<sup>(338)</sup> כדין משקין

המורה, באהל ובמשא כמת, וטומאה זו היא בשיעור של כזית.<sup>(336)</sup> ב. סתם יינם, סתם יין שהגיע מאת העובד לא-א

התורה, אלא רק מכת מרדות מדרבנן, אף אם שתה רביעית. ואילו היה זה איסור תורה, ודאי היה לוקה רק ברביעית, כשיעור כל אכילה אסורה. אבל מאחר שאיסור זה הוא מדברי סופרים, אין מלקות מן התורה אף לא על רביעית. אלא המלקות הם מדרבנן. אבל אין הכי נמי, אפילו שתה פחות מרביעית, לוקה מכת מרדות.

ב. ובטעם שיעור זה של סתם יינם ברביעית, ביאר הגרי"ז [חידושי הגרי"ז, ענינים חדשים, בענין סתם יינם, והובא באבי עזרי הלכות מאכלות אסורות פרק י"א הלכה א' ב' ג'], שיש שתי סיבות לאיסור יין נסך.

האחת, משום שהיא בכלל כל דברי עבודה זרה ותקרובתה, שהנהנה מהם עובר על "לא תביא תועבה אל ביתך" [דברים ז כו]. וכן עובר על "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם" [דברים יג יח]. וכדברי הרמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ז' הלכה ב'.

והשניה, משום שיין נסך, איסור הוא בפני עצמו. וכדברי הרמב"ם ספר המצוות לא תעשה קצ"ב. ואיסור זה מקורו מן הפסוק "אשר חלב זבחימו יאכלו, ישתו יין נסיכים" [דברים לב לח]. וכשם שזבח לעבודה זרה אסור, אף יין נסך אסור.

והנה, יין נסך עצמו, נאסר אף בכל שהוא, וכדכתיב "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם", ומשום כך לוקה בכל שהוא. אולם סתם יינם, נאסר כעין איסורו של יין נסך. ובכח האיסור המיוחד הנאמר בו, אשר מקורו בפסוק "ישתו יין נסיכים". ואיסור זה הנאמר על שתיה, שיעורו ברביעית ככל איסורי משקין. ולכן איסור סתם יינם, הוא ברביעית.

בחתול, חשש זה אינו קיים. וכן הוא הדין בכל בהמה טמאה.

336. ודין זה נלמד מהיקש עבודה זרה למת — רש"י.

337. ביארו הראשונים [עיין מאירי וריטב"א] שבכלל זה יין שלנו שנגע בו נכרי.

338. א. הרמב"ם בפרק י"א מהלכות מאכלות אסורות הלכה ג' כתב: סתם יינם אסור בהנאה כיון שנתנסך. ודבר זה, מגזירת סופרים הוא. והשתה מסתם יינם רביעית, מכין אותו מכת מרדות.

והקשה הלחם משנה: מנין לרמב"ם שאף האיסור המחייב מכת מרדות, הוא רק ברביעית. הרי לכאורה דברי הגמרא כאן נאמרו רק לענין טומאה. אך האיסור לכשעצמו, הוא בכל שהוא!?

וביאר, כי יתכן שסובר הרמב"ם ששיעור הרביעית הוא רק לענין חיוב מכת מרדות אך איסור השתיה הוא אף בכל שהוא. והוכיח כן מדברי הרמב"ם בפרק ט"ז שם הלכה כ"ט, שאם נתערב כל שהוא מסתם יינם בחבית יין כשר — הכל אסור. ומשמע שסתם יין בכל שהוא, אסור [וראה במנחת חינוך מצוה קי"א אות ה' שדין בזה].

ועדיין הקשה הלחם משנה, מנין לרמב"ם לחלק בין האיסור שהוא בכל שהוא, למכת מרדות שהיא רק ברביעית. והרי העונש הוא על עצם האיסור?

ובאבי עזרי הלכות מאכלות אסורות פרק י"א הלכה א' ביאר, שכונת הרמב"ם, כיון שאיסור זה הוא רק מדברי סופרים, אין בזה מלקות מן

שנטמאו. (339)

מתרצת הגמרא: מדובר בכגון שייחד לו הגוי קרן זוית, מקום שבו יניח את יינו. ומסר לו הגוי את המפתחות של אותו מקום, או שעשה לו חותם באותו מקום, ואף אחד לא נכנס שם. ומשום כך אין לאסור את היין בהנאה.

שואלת הגמרא: אי הכי, אם אכן מדובר באופן שעשה לו קרן זוית או סימן ולא יתכן שהגוי החליף היין שלו, אם כן בשתיה, נמי לישתרי, גם כן יש להתיר?

דהא, שהרי רבי יוחנן אקלע נזדמן למקום ששמו פרוד והיא עירו של בר קפרא [והיה זה אחר שבר קפרא נפטר].

ג. המפקיד יינו אצל עובד כוכבים, יין זה אסור בשתיה, ומותר בהנאה. (340)

ושואלת הגמרא מהמשנה במסכת דמאי [ג]:

והתנן, המפקיד פירותיו אצל עובד כוכבים, הרי הן כפירותיו של עובד כוכבים לענין שביעית ולענין מעשר. שחושדין שמא החליף הגוי את הפירות שהופקדו אצלו, בפירותיו שלו.

וקשה, אם חושדין בו שהחליף, יש לחשוך אף שהחליף את היין ביינו, ויהיה היין אסור בהנאה כדין יין של גוי?

והקשו התוס', אם כן מהו החידוש דוקא בסתם יינם של גוים. הרי כך הוא הדין בכל משקין? ויישב, שלדברי רש"י יש לומר שנשנתה כאן הלכה זו, להשמיענו שעל אף שסתם יינם דבר חמור הוא, מכל מקום אינו מקבל טומאה בפחות מרביעית.

והתוס' פירש את דין הגמרא באופן אחר: טומאת סתם יינם, אינה נוצרת רק על ידי מגע שרץ, אלא טמאים הם מחמת עצמם. וטומאה זו, אינה אלא ברביעית.

ואף שסתם מגע עכו"ם מטמא, ואם כן למה צריכים לגזור טומאה מיוחדת על סתם יינם של גוים?

יישב התוס': איסור זה צריך להיכן שנגע בו עכו"ם שהוא פחות מבין תשע. שמגעו — אינו מטמא.

340. עיין תוס' שביאר על פי הגמרא לקמן, שמדובר שהפקיד את היין בחותם אחד [ועוד מדברי התוס', הבאנו בהערה לקמן על מחלוקת רבי אליעזר וחכמים בענין המפקיד יינו אצל

ועיין בהגהות החזון איש על האבי עזרי בסוף ספר קדושה, שחלק על יסוד הדין הזה, ועל הלימוד מהפסוק הזה, וכלשונו:

בקרא ד"שתו יין נסיכם" לא מוזכר אזהרות ואיסורים, אלא [הכתוב] מתלוצץ בעכו"ם!

ורק ממה שהוזכר כאן זבח וניסוך, ידענו, ממידות שהתורה נדרשת בהם, דיש ללמוד מזבח לענין הלכה [שגם נסך נחשב כמו זבח לגבי איסור תקרובת עבודה זרה].

ואחרי שאיסור זבח שמענו מקרא "ויאכלו זבחי מתים", ואיסור נסך [עדיין] לא שמענו, למדנו מהיקשא דנסך לזבח להביא אסור זבח בנסך, וכמבואר בגמרא כט ב. עד כאן לשון החזון איש.

ועיין בספר "דברי תורה", הערוכים על סדר פרשיות השבוע על פי ספרי החזון איש, בפרשת האזינו [בעריכת ה"חברותא"].

339. כך פירש רש"י. וכן משמע מדברי הרמב"ם פרק ו' מהלכות אבות הטומאות הלכה ח'.

אמר רבי יוחנן: כלום יש משנת בר קפרא, האם יש כאן מי ששונה את תלמודו של בר קפרא?

תנא ליה שנה לו רבי תנחום דמן פרוד בשם בר קפרא רבו: המפקיד יינו אצל עובד כוכבים, מותר בשתיה.

קרי עליה, קרא עליו רבי יוחנן את הפסוק: [קהלת יא ג] "מקום שיפול העין, שם יהו". כלומר, במקום ששכן בו ה"אילן", התלמיד חכם, דהיינו בר קפרא — שם יהיה. (341)

ולכאורה יש לתמוה: וכי שם יהו, סלקא דעתך, איך יתכן לומר ששם יהיה, והרי כבר נפטר?

אלא ההסבר הוא: באותו מקום שנפל, שם יהו פירותיו שנשרו ממנו. והם דברי תורתו, הנשנים שם אף אחר מותו!

וכן הוא הענין כאן. מי שצריך לדברי חכמים שנשנו במקום הזה, ישאל את בני העיר. לפי שהם שמעו מן החכמים, וכעת מלמדין הם לאחרים! והם, המלמדין

לאחרים, כפירותיו של החכם הם. וקשה, מדוע נפסק בברייתא שאסור היין בשתיה?

ומתרצת הגמרא: אמר רבי זירא — לא קשיא.

הא, הברייתא שאמרה רבי יוחנן בשם רבי יהודה בן בתירא, היא כשיטת רבי אליעזר.

והא, המשנה האומרת כי המפקיד פירותיו אצל הגוי, הרי הם כפירותיו של הגוי, היא כשיטת רבנן.

ומהם דברי רבי אליעזר ורבנן?

דתניא: אחד הלוקח קונה, וכן אחד השוכר בית בחצירו של עובד כוכבים, (342) ומלאוהו הלוקח או השוכר ביין, (343) והמפתח (344) או החותם (345) של אותו מקום, נמצא ביד ישראל, ואין חשש שיכנס לשם עכו"ם.

רבי אליעזר מתיר את היין אף בשתיה.

גוי].

343. ומדובר שאין הישראל דר שם. שאילו היה דר שם, אפילו בלא חותם היין כשר. כמבואר לקמן ע א.

344. כתב הריטב"א שאף מפתח ישן מספיק. ואין צריך במפתח חדש [וחזק יותר] כדברי ראשונים אחרים. כיון שמפתח חדש, ודאי דינו כחותם. ואין צריך להשמיענו זאת.

345. כך יש לגרוס. ולא מפתח וחותם. כיון שאפילו אחד מהם — מספיק [ראשונים תוס', ר"י ריטב"א ועוד]. וראה לקמן בהערה על דברי הגמרא 'הלכה כרבי אליעזר'.

341. כך פירש רש"י את דברי הגמרא ואת הקושיא. והראב"ד פירש את קושית הגמרא כך: וכי משמיענו הכתוב ששם יהא העץ הנופל, והרי שם נפל וממילא שם היה?!

342. על מנת לציין את כוחן של רבנן האוסרים לקמן את היין הזה, נקט לוקח ושוכר. שאפילו באופן זה — אוסרים חכמים, שהרי לרבי אליעזר המתיר כדלהלן, אפילו אם לא לקח או שכו, היין מותר — ריטב"א.

וחכמים אוסרין אותו. (346)

אולם אם בכל אופן הניח שם יין, הרי הוא מותר בהנאה, ואסור בשתיה. (347)

ואם כן, הברייתא המתירה את היין שהופקד בידי הגוי, הרי היא כרבי אליעזר (348). ואילו המשנה החוששת שמחליף הגוי פירות שברשותו, הרי היא כרבנן.

**אמר רבי חייא בריה [בנו של] דרבי חייא בר נחמני, אמר רב חסדא, אמר רב.**

**ואמרי לה, ויש אומרים כי כך נמסרו הדברים: אמר רב חסדא, אמר זעירי.**

**ואמרי לה, ויש אומרים, כי כך נמסרו הדברים: אמר רב חסדא, אמר לי אבא בר חמא, הכי כך אמר זעירי:**

**הלכה כרבי אליעזר! (349)**

**אמר רבי אליעזר: הכל כל דבר שנתן לשמור ביד הגוי, משתמר אפילו אם הוא סגור רק בחותם [סגירה] אחד. ואין לחשוש שמא פתח הגוי את החותם, והחליף את הדבר.**

**חזין מן היין. שאין היין משתמר בחותם אחד, אלא צריך שתי חותמות כדי לשמרו, ולהיות בטוחים שאכן לא החליף הגוי את**

להחליף את היין, אף ששמור הוא בקרן זוית!

348. עיין בהערות המובאות על דברי הר"ח אות ג', שהקשה דאם כן חוזרת הקושיא, מדוע לא הותר היין לגמרי. וכדברי רבי אליעזר המתיר אף בשתיה.

349. נחלקו הראשונים בגירסת הגמרא בדברי הברייתא לעיל 'מפתח או חותם'. דעת הרי"ף והרא"ש ועוד ראשונים, שהגירסא היא 'מפתח וחותם'. ומשמע, שצריך את שניהם. אולם רש"י והר"ן ועוד ראשונים גרסו כלשון הגמרא שלפנינו 'מפתח או חותם'. ומשמע, שדי באחד מהם.

ולשיטה זו, הקשו התוס', הרי לקמן לט א אמר רב — חבי"ת [חלב, בשר, יין, תכלת], בחותם אחד — אסור?!

וכן משמע מדברי רב אשי לעיל כט ב שרק בחומץ ויין מבושל, אין צריך חותם בתוך חותם. ומשמע, שביין צריך. ולכאורה הוא דלא כפי שנפסק כאן שהלכה כרבי אליעזר?!

ותירץ ר"ת, שהמימרות הללו המצריכות חותם בתוך חותם, נאמרו לגבי ישראל החשוד

346. מדברי הברייתא הללו, הקשו התוס' ד"ה המפקיד יינון על דברי רבי יהודה בן בתירא לעיל, הסובר שהמפקיד יינו אל גוי, אסור בשתיה ומותר בהנאה.

והקשה, מהי סברתו של רבי יהודה בן בתירא. אם סובר הוא כרבי אליעזר, הרי אפילו בשתיה, יש להתיר את היין. ואילו אם סובר הוא כחכמים, הרי שאפילו בהנאה יש לאוסרו?

ותירץ: רבי יהודה בן בתירא, הולך לשיטתו בדבריו לקמן נט ב, שיין של ישראל שנגע בו גוי, מותר בהנאה משני טעמים:

א, לפי שאין הגוים מנסכים יין אלא בפני עבודה זרה.

ב, שאומר הישראל "לאו כל הימך [אין בכוחך ובנאמנותך] לאסור ייני לאונסי", ועי"ש.

347. יש להבין טעם דברי חכמים האוסרים בשתיה.

והנה, בטעם דברי רבי אליעזר, פירש הר"ח שאינו חושש שיזייף הגוי את החותם ויחליף את היין. ומשמע, שחכמים חוששין לכך. ואף שהמפתח נמצא ביד ישראלי, עדיין חוששין חכמים שיעשה הגוי מיני תחבולות, ויצליח

היין ביין משלו.

ורבי יוחנן אמר: אפילו יין, משתמר בחותם אחד.

ולא פליגי, אינם חלוקים זה על זה. (350)

אלא, הא, רבי יוחנן, אמר את דבריו כדעת רבי אליעזר [המובא לעיל ומתיר יין שהיה סגור בבית שבחצר הגוי].

והא, רבי אלעזר, אמר את דברו כדעת רבנן.

איכא דאמרי, יש אומרים, כך אמר רבי אלעזר: הכל, כל דבר שניתן בידי הגוי, משתמר בחותם בתוך חותם, ואין לחשוש שמא פרץ הגוי את שתי החותמות, והחליף את הדבר.

חזין מן היין, שאין משתמר אף בחותם בתוך חותם! (351)

ורבי יוחנן אמר: אפילו יין משתמר בחותם בתוך חותם.

ותרוייהו ושניהם, רבי אלעזר ורבי יוחנן, סוברים כדעת רבנן, שלא די בחותם אחד [כדעת רבי אליעזר].

ובבמה נחלקו?

מר, רבי יוחנן סבר, כי פליגי, כאשר חלקו רבנן עליה דרבי אליעזר, חלקו הם על דבריו שאם חתום היין בחותם אחד, מותר אף בשתיה. וסוברים הם שבחותם אחד, אסור.

אבל אם סגור היין בחותם בתוך חותם —

זוית. וחושש הגוי להיכנס לשם ולזייף. ומשום כך, די בחותם אחד [ועי"ש].

ולדעת הראשונים הגורסים "מפתח וחותם", הרי שלדעת רבי אליעזר, אין היין כשר אלא בשני חותמות. ודין זה הוא בכל מקום ובכל מצב. וכן פסקו הרמב"ם פרק י"ג מהלכות מאכלות אסורות הלכה ח', והשו"ע יו"ד סימן ק"ל סעיף א'.

350. כלומר, אינם חולקים בפירוש דברי אחד התנאים, אלא חולקים הם רק בפסק ההלכה אם הלכה כרבי אליעזר או כרבנן. עוד אופן: לכולי עלמא הלכה כרבי אליעזר. אלא שמפרשים הם את דברי הברייתא כרבי אליעזר או כרבנן — תוס'.

351. ולפיכך, אין לדבר תקנה, אלא שיעמוד עליו שומר מישראל — ר"ח.

על עבודה זרה, אשר גרוע הוא מעכו"ם. לפי שעכו"ם, מתיירא לזייף. אך ישראל, בטוח שלא יחשדו בו. ולכן לגבי ישראל חשוד, צריך חותם בתוך חותם.

והתוס' דחה זאת, ותירץ שדברי רבי אליעזר אמורים לגבי המפקיד יין ביד עכו"ם, והוא עצמו עתיד לשוב ולקחתו. וכיון שמכיר את חותמו, מתיירא העכו"ם לזייפו. ומשום כך די בחותם אחד. אולם האמוראים שהובאו לעיל, דנו בשולח יין לחברו על ידי העכו"ם, ואין חברו מכיר חותמו, ויכול העכו"ם לזייפו. ומשום כך צריך חותם בתוך חותם. לפי ששני חותמות, לא יטרח העכו"ם ויזייף.

וראה ברמב"ן שכתב בשם הראב"ד שתקנה היא שתקנו אחרונים לנהוג חותם בתוך חותם, מחשש "שיבה" [חור קטן בדופן החבית, שיש לחשוש ששתה הגוי ממנו].

והרמב"ן פירש, שדברי רבי אליעזר שדי בחותם אחד, נאמרו רק להיכן שמונח היין בקרן

שרו. התירוהו חכמים.

ומר, רבי אלעזר סבר, שחולקים הם על דברי רבי אליעזר בכל ענין, ואפילו כאשר היין סגור בחותם בתוך חותם — אסרי, אוסרים הם.

ומבררת הגמרא: **היכי דמי, היאך נחשב הדבר כחותם בתוך חותם?**<sup>(352)</sup>

**אמר רבא: אננא דפומא דחביתא,** אם כפה כלי על פי החבית, **שריקא וחתומא,** וטח וסתם בטיט סביב אותו הכלי — **הוי חותם בתוך חותם.**<sup>(353)</sup>

**ואי לא עשה כך, לא.** אין זה חותם בתוך חותם!

**דיקולא ומיהדק,** כפה סל והידקו חזק על דפנות החבית, בעוד שהחבית כבר סגורה ומגופה בטיט — **הוי חותם בתוך חותם,** כיון שלא יטריח הגוי את עצמו לחזור בדיוק על כל הפעולות הללו, כדי לזייף את החותם, ולהחליף את היין.

אך אם **לא** היה הסל מיהדק מהודק חזק, ואפשר להסירו משם בקלות, **לא הוי חותם בתוך חותם.**

וכן, **נוד** כלי של עור שמאכסנים בו את היין, המונח בתוך **דיסקיא** [סל גדול,

ששמים אותו על גבי בהמה כדי להניח בתוכו כלים וחפצים],

אם היתה **חתימת סגירת פיו** של הנאד, כלפי **למטה,** הוי **חותם בתוך חותם.** כיון שעל מנת להוציא מתוכה את היין, צריך הגוי להתיר את קשר הדיסקיא, להפוך את הנאד, להתיר את קשריו, להוציא את היין, לחזור ולקשרו, להופכו חזרה, ולקשור את הדיסקיא, וכל הפעולות הללו טרחה גדולה היא עבורו, ואין חוששין שיעשה אותם הגוי.

ואם **פיו** של הנאד כלפי **למעלה,** **לא** הוי **חותם בתוך חותם.** כיון שאין לגוי את הטירחה להפוך את הנאד ולהשיבו למקומו, הרי שלא ימנע עצמו מלעשות כן ולהחליף את היין.

**וכי בייף פומיה לגיו,** כאשר כופף את הקשר אל תוך הנאד, **וצייר וחתים,** והוסיף וצרר וקשר אותה פעם שנית, **הוי חותם בתוך חותם** [אף אם לא הכניסה לתוך דסקיא].<sup>(354)</sup>

**תנו רבנן: בראשונה** בתחלה **היו אומרים** — **יין של עין כושי,** שהוא מקום כותים, אסור, **מפני** שסמוך הוא **לביורת סריקא,** שהיא עיר של גוים.

ויין של **ברקתא,** אף היא עיר של כותים, **אסור מפני** שסמוכה **לכפר פרשאי** שכפר

352. ביאר הריטב"א, ששאלת הגמרא היא, עד היכן יש להקל ולהחשיב את הדבר כחותם בתוך חותם, ויהיה היין שבתוכו כשר.

353. כך פירש רש"י. ומבואר, שהטיחה בטיט לחוד, אינה נחשבת כחותם, אלא צריך גם כן את הדיבוק סביב הכלי. וכן משמע ברמב"ם פרק י"ג

ממאכלות אסורות הלכה ח'.

ועיין ברא"ה, שנתבאר שם שאם ישנה טיחה בטיט, ובנוסף לכך הדבקה מסביב — הרי זה כשני חותמות.

354. אם היה הדבר קשור בשני קשרים משונים, כתב הראב"ד שנחשב כחותם בתוך חותם.

גוים הוא.

אל הכותים.

ויין של זגדור, מקום כותים, אסור מפני כפר שליב, שהוא מקום גוים.<sup>(355)</sup> [וכל זה היה בתחילה].

ולבסוף סבור, כי אכן לא קפיד אפתוחות, לא מקפיד הכותי על החביות הפתוחות. ולכן אסורות הן כי שמא נגע בהם הגוי.

לאחר מכן חזרו לומר, כי חביות הבאות מן הכותים והן פתוחות — אסורות. ופתומות — מותרות.

אולם אפתומות, על החביות הסתומות — מקפיד קפיד הכותי שלא יגע בהן הגוי, כיון שרוצה הוא למוכרן לישראל. ומשום כך מותרות.

ויש לשאול: מעיקרא, בתחילה כאשר אסרו כל חביות הבאות מהם, מאי סבור, מה סברו?

שואלת הגמרא: וכי חביות סתומות מותרות?

ולבסוף כאשר אסרו רק חביות פתוחות והתירו הסתומות, מאי סבור, מה היתה הסברא בכך?

ורמיניה, הרי לכאורה ישנה סתירה לדין זה, לא-ב שהרי שינו בתוספתא: השולח חבית של יין ביד כותי, וחבית של ציר [הפרשה שזבה מדגים כבושים], ושל מוריים [מאכל שומן דגים] ביד עובד כוכבים,

מעיקרא, בתחילה סבור, שאין כותי מקפיד על מנגע עובד כוכבים אשר עושה את יינו כדין יין נסך. ואם כן, לא שנא אינו שונה דין חביות פתוחות, ולא שנא אינו שונה דין חביות הפתומות, ובשניהם יש לחשוש שמא נגע בהם העובד כוכבים הגר במקום הסמוך

דינם כך: אם היה הישראלי מכיר את חותמו וסתמו, את צורת סתימתה של החבית, ויודע שלא נפתחה בדרך — מותר.<sup>(356)</sup> אך אם לאו — אסור.<sup>(357)</sup>

לדעת ר"ת, רבי אליעזר אינו חושש לזיוף. ולפיכך אין צורך בהכרת החותם. והוסיף על כך הריטב"א, שאף שלדעת ר"ת אם פתחו בלי עיון מותר, מכל מקום ודאי שאם מצא בו איזה שינוי — אסור!

355. איסור זה, ביאר הר"ח, משום שבאים הגוים אצלם. ומחמת כן — אסרום.

356. נחלקו הראשונים [עיי' תוס' וריטב"א] האם לרבי אליעזר, צריך הכרת חותם.

לדעת ר"י וריטב"א, כאשר מקבל את היין

מידי הגוי, צריך להתבונן ולהכיר שאכן יש שם את חותמו. ולכן, כאשר שולח יין ביד לחברו, ואינו הולך בעצמו, צריך שיכתוב לחברו היאך

השו"ע יו"ד סימן ק"ל סעיף ח' כתב: סתמו בשני חותמות וחזר עליו ולא הכירו, או שמצאו [את החותם] סתור — אסור.

וכתב הרמ"א בשם הבית יוסף שם: ודוקא אם רואים שנסתר בכונה על ידי אדם. אבל במקום שיכולים לתלות שנסתר ונתקלקל מעצמו או על ידי בהמה או תניקת שלא בכונה, מותר בדיעבד. ואפילו אם נתקלקל בכונה, יש להתיר באם היה שם ישראל שנכנס ויוצא תמיד.

עשוי החותם, על מנת שיכיר בו חברו. וכן יודיע לגוי שכתב כן לחברו, על מנת שיפחד לזייף החותם. או שיעשה חותם בתוך חותם, על מנת למנוע חשש זיוף [ולדעת הריטב"א, אם פתחו בלא לבדוק החותם, אפילו אם היו כמה חותמות — אסור!]